

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Навчально-науковий інститут філології

Кафедра теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова

«Лексико-семантичні особливості передачі етнокультурних реалій в українському перекладі роману М. А. Астуріаса “Маїсові люди”»

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня бакалавра

студентки 4 курсу освітньої програми

«Переклад з іспанської

та англійської мов»,

спеціальність — 035 Філологія

Данієлли БОРИСОВОЇ

Науковий керівник:

к.філол.н., ас. Анна МАРХОВСЬКА

«Допущено до захисту»

Протокол засідання кафедри

теорії та практики перекладу романських мов

імені Миколи Зерова

протокол № 8 від «26» квітня 2026 року

в.о. завідувача кафедри

 (підпис)

к.філол.н., доц. Ірина Циркунова

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАЛІЙ	8
1.1 Поняття реалії в перекладознавстві	8
1.2 Способи передачі реалій у перекладі	11
1.3 Критерії вибору перекладацької стратегії при відтворенні реалій	15
Висновок до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕДАЧІ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ М. А. АСТУРІАСА «МАЇСОВІ ЛЮДИ»	23
2.1 Етнокультурні реалії роману « <i>Nombres de maíz</i> » як об'єкт перекладацького аналізу	23
2.2. Передача реалій маїсової культури та землеробства	24
2.3. Відтворення природних, рослинних і зоологічних реалій	27
2.4. Передача предметно-побутових і матеріальних реалій	30
2.5. Відтворення соціально-історичних реалій	31
2.6. Передача міфологічних, ритуальних і релігійних реалій	32
2.7. Узагальнення лексико-семантичних способів передачі етнокультурних реалій у перекладі роману	34
Висновок до розділу 2	36
ВИСНОВОК	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	48
Додаток	49

АНОТАЦІЯ

Бакалаврську роботу присвячено лексико-семантичним особливостям передачі етнокультурних реалій в українському перекладі роману М. А. Астуріаса «Маїсові люди». Актуальність дослідження визначає асиметрія між гватемальсько-індіанською культурною семантикою оригіналу та мовою перекладу — українською. Об'єктом дослідження є етнокультурні реалії роману «*Nombres de maíz*», а предметом — способи їх лексико-семантичного відтворення в перекладі А. Марховської. Мета роботи полягає у визначенні перекладацьких рішень, через які зберігається, пояснюється, узагальнюється або нейтралізується значення реалій. Для досягнення мети проаналізовано теоретичні підходи до поняття реалії, систематизовано способи її передачі, визначено критерії вибору стратегії, відібрано 55 одиниць і зіставлено з українськими відповідниками. Методологічну основу становлять праці Р. Зорівчак, Х. Ф. Айксели, Л. Моліни, А. Уртадо Альбір, Г. Фермеера, К. Райс, Л. Венуті, Д. Гріта, К. Норд, Ю. Найди і Г. Турі. У роботі застосовано методи аналізу наукових джерел, суцільної вибірки, зіставний, лексико-семантичний, контекстуальний і описовий. Дослідження має 2 розділи: теоретичний окреслює поняття реалії та стратегії перекладу реалій; практичний аналізує 5 тематико-семантичних груп реалій. Виявлено, що переклад А. Марховської поєднує транскрипцію, калькування, описовий переклад, гіперонімічне перейменування, функціональний аналог, комбіновану реномінацію, контекстуальну заміну і конотативну транспозицію. Визначено головну тенденцію: концептуально значущі реалії зберігають іншомовність, а другорядні одиниці частіше зазнають узагальнення або прагматичної адаптації. Результати дослідження уточнюють механізми передачі латиноамериканських реалій в українському художньому перекладі.

Ключові слова: етнокультурна реалія, лексико-семантичний аналіз, художній переклад, М. А. Астуріас, «Маїсові люди», транскрипція, контекстуальна заміна.

ABSTRACT

The bachelor's thesis examines the lexical-semantic features of rendering ethnocultural realia in the Ukrainian translation of M. A. Asturias's novel *Men of Maize*. The relevance of the study lies in the asymmetry between the Guatemalan Indigenous cultural semantics of the source text and the Ukrainian target language. The object of the study is the ethnocultural realia of the novel *Hombres de maíz*. The subject of the study is the methods of their lexical-semantic rendering in A. Markhovska's translation. The aim is to identify translation solutions through which the meanings of realia are preserved, explicated, generalized, or neutralized. To achieve this aim, the study analyses theoretical approaches to realia, systematizes the methods of their rendering, defines the criteria for strategy selection, selects 55 units, and compares them with their Ukrainian equivalents. The methodological basis includes works by R. Zorivchak, J. F. Aixelá, L. Molina, A. Hurtado Albir, H. Vermeer, K. Reiss, L. Venuti, D. Grit, C. Nord, E. Nida, and G. Toury. The study uses source-based theoretical, continuous sampling, comparative, lexical-semantic, contextual, and descriptive analyses. The thesis consists of 2 chapters: the theoretical one outlines the concept and strategic criteria of translation; the practical one examines 5 thematic-semantic groups of realia. The analysis shows that A. Markhovska's translation combines transcription, calquing, descriptive translation, hyperonymic renaming, functional equivalent, combined renomination, contextual substitution, and connotative transposition. The main tendency is identified: conceptually significant realia retain foreignness, while secondary units more often undergo generalization or pragmatic adaptation. The results clarify the mechanisms of rendering Latin American realia in Ukrainian literary translation.

Keywords: ethnocultural realia, lexical-semantic analysis, literary translation, M. A. Asturias, *Men of Maize*, transcription, contextual substitution.

ВСТУП

Етнокультурні реалії створюють асиметрію між оригіналом і перекладом. Вони називають явища однієї культури, але не мають повного відповідника в іншій. У художньому тексті така асиметрія особливо помітна. Реалія не лише називає предмет або явище. Вона також передає культурні асоціації, історичний досвід і спосіб мислення народу.

Роман М. А. Астуріаса «*Hombres de maíz*» становить цінний матеріал для такого аналізу. У ньому поєднано реальність, міфологію майя-кіче та соціальний конфлікт. Маїс, земля, ритуали, рослини, тварини й побутові предмети мають у творі не лише предметне значення: вони формують художню систему роману. **Актуальність** дослідження зумовлено потребою точного лексико-семантичного аналізу етнокультурних реалій.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її результатів у курсах художнього перекладу, перекладознавства та літератури іспаномовних країн. Матеріали дослідження можуть бути корисними для аналізу латиноамериканських текстів. Вони також можуть допомогти під час перекладу реалій, пов'язаних із культурою корінних народів Америки.

Тема дослідження має практичне значення для перекладу художньої літератури. Вона допомагає з'ясувати, як передавати культурно специфічні одиниці без втрати змісту. Особливо це стосується перекладів з іспанської мови, де часто трапляються латиноамериканські реалії. Результати роботи можуть бути корисними для перекладачів, студентів-філологів і дослідників художнього перекладу.

Мета дипломної роботи — з'ясувати лексико-семантичні особливості передачі етнокультурних реалій в українському перекладі роману М. А. Астуріаса «*Маїсові люди*».

Для досягнення мети визначено такі **завдання**:

1. з'ясувати зміст поняття реалії в перекладознавстві;
2. розглянути основні способи передачі реалій у перекладі;
3. визначити критерії вибору перекладацької стратегії;
4. виявити етнокультурні реалії в романі «Hombres de maíz»;
5. згрупувати відібрані реалії за тематичною та семантичною близькістю;
6. зіставити реалії оригіналу з їхніми українськими відповідниками;
7. визначити способи їх передачі в перекладі А. Марховської;
8. простежити, як у перекладі зберігається, звужується, пояснюється або нейтралізується семантика реалій.

Об'єкт дослідження — етнокультурні реалії роману М. А. Астуріаса «Hombres de maíz».

Предметом дослідження є лексико-семантичні особливості передачі цих реалій в українському перекладі А. Марховської «Маїсові люди».

Матеріалом дослідження є роман М. А. Астуріаса «Hombres de maíz» та його український переклад «Маїсові люди», виконаний А. Марховською. Для аналізу відібрано 55 етнокультурних реалій. Вони належать до кількох груп: реалії маїсової культури, природні й зоологічні назви, побутові предмети, соціально-історичні поняття, міфологічні та ритуальні одиниці.

Методологічну основу роботи становлять праці з теорії реалій і художнього перекладу. Насамперед використано підходи Р. Зорівчак, Х. Ф. Айксели, Л. Моліни й А. Уртадо Альбір, які дають змогу описати культурно специфічні одиниці та способи їх передачі. Для аналізу перекладацької стратегії залучено положення Г. Фермеера, К. Райс, Л. Венуті, Д. Гріта, К. Норд, Ю. Найди і Г. Турі.

Методи дослідження. У роботі застосовано: метод аналізу наукової літератури; метод вибірки; зіставний метод; лексико-семантичний аналіз; контекстуальний аналіз.

Наукова **новизна** дослідження полягає в тому, що український переклад роману М. А. Астуріаса «Маїсові люди» розглянуто через систему лексико-семантичних способів передачі етнокультурних реалій. У роботі показано, як перекладачка поєднує транскрипцію, калькування, описове пояснення, узагальнення, функціональний аналог і контекстуальну заміну. Окрему увагу приділено тому, як змінюється семантика реалій у різних контекстах.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох основних розділів із підрозділами, висновків, списку використаних джерел (40 найменування) та додатку. Загальний обсяг роботи складає 52 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАЛІЙ

1.1 Поняття реалії в перекладознавстві

У письмовому перекладі іншомовних текстів реалії відіграють надважливу роль, тому що вони не лише є мовними одиницями, але й скринями культурної спадщини. Таким чином нації зберігають власну ідентичність і залишаються самобутніми та неповторними. Саме через реалії читач може глибше пізнати життя іншого народу або бодай краще зрозуміти його, адже вони відображають різні аспекти життя суспільства, як-от історію, побут, цінності і традиції.

Утім, у науковому дискурсі побутує дещо звужене тлумачення цього явища. Зокрема, П. Кнап-Длоуга спирається на етимологію терміна і розглядає реалії виключно як «знаки та слова, які позначають предмети матеріальної культури» (тут і далі переклад наш. — Б.Д.) [Кнап-Dlouhá 2023, с. 129]. Такий матеріалістичний підхід є неправильним, адже реалії часто описують духовні чи суспільні явища.

На противагу цьому, вітчизняні та закордонні дослідники розглядають поняття значно ширше. Зокрема, Т. Погрібна розглядає реалії як «етнокультурні маркери, що функціонують у художньому тексті й потребують особливої уваги при перекладі, адже вони є важливою складовою фонових знань» [Погрібна 2016, с. 276]. Подібної думки дотримується і Т. Авдеєнко, яка підкреслює, що це «специфічні національні слова та звороти, які не мають еквівалентів у мовах інших народів» [Авдеєнко 2014, с. 5]. Р. Зорівчак пропонує більш розгорнуте визначення: «реалії — це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [Зорівчак 1989, с. 58].

Окреслене розмаїття дефініцій свідчить про те, що реалія є складним міждисциплінарним феноменом, природа якого зумовлює різні підходи до осмислення. Отож кожен дослідник розглядає реалію крізь призму власної наукової точки зору — лінгвістичної, культурологічної чи перекладознавчої. Крім того, реалії характеризуються двоплановою природою — вони мають не лише формальне вираження, а й змістовий компонент, що включає культурні та конотативні значення [Ктитарова, Воронова 2013, с. 238]. Саме ця подвійність сильно ускладнює їхній опис, а особливо переклад.

У цьому контексті доцільно звернутися до поняття етнокультурних дескрипторів, які, за О. Бурдейною, «виступають маркерами національної мовної картини світу» і відображають специфічний спосіб концептуалізації дійсності певним мовним колективом. Дослідниця підкреслює, що в процесі міжкультурної комунікації саме такі одиниці формують своєрідні «точки контакту між культурами», але водночас створюють бар'єри для повного взаєморозуміння [Бурдейна 2006]. У сучасних працях для окреслення подібних маркерів також активно вживають термін «культурно-специфічні елементи». Зокрема, Н. Борисенко та співавтори розглядають їх як слова і словосполучення, що називають явища, тісно пов'язані з певною спільнотою, мають національно-історичне забарвлення й формують соціокультурне тло художнього тексту [Borysenko, Slavova, Kodubovska, Matushevskaya 2024, с. 2]. У цьому сенсі етнокультурні реалії можна розглядати як репрезентативний різновид зазначених дескрипторів та елементів. У межах нашого дослідження поняття етнокультурної реалії та культурно-специфічного елемента співвідносяться як близькі за змістом, проте ми надаємо перевагу терміну «реалія», як найбільш усталеному в українському перекладознавстві.

Деякі вчені відносять реалії як лінгвістичне явище до категорії безеквівалентної лексики. Але Р. Зорівчак у своїй фундаментальній праці «Реалія і переклад» доводить, що реаліям «властива безеквівалентність лише в певному бінарному зіставленні з тією чи іншою мовою». Одним з наведених

нею прикладів була лексема «хліб». При бінарному порівнянні українсько-російському, українсько-німецькому чи українсько-англійському — це не є реалія. Але ця ж лексема — реалія у зіставленні українсько-ескімоському [Зорівчак 1989, с. 59].

Цю відносність підтверджують Ю. Жлуктенко і В. Бублик, зазначаючи, що «дана мовна система має кожного разу різний контрастивний статус, залежно від того, з якою мовою вона зіставляється» [Жлуктенко, Бублик 1976, с. 8]. Отже, статус певної одиниці як реалії не є абсолютним: у зіставленні з українською мовою вона може виявляти культурну безеквівалентність, тоді як в іншій мовно-культурній парі мати прямий або близький відповідник. Тому реалію доцільно визначати не ізольовано, а в межах конкретного міжмовного й міжкультурного зіставлення.

У дослідженні Т. Погрібної підкреслюється, що реалії «як важлива складова фонових знань становлять значний інтерес для дослідження взаємодії мови та культури» [Погрібна 2016, с. 276]. У цьому контексті варто також звернутися до праці «*Translating Culture: Problems, Strategies and Practical Realities*», де зазначається, що такі мовні одиниці «настільки глибоко вкорінені в культурі-джерелі, що часто не мають відповідників у культурі перекладу» (тут і далі переклад наш. — Б.Д.) [Fernández Guerra 2012].

Отже, проблема перекладу реалій виходить за межі суто мовних труднощів, бо потребує інтерпретації культурного змісту. Важливим етапом у цьому процесі є перенесення реалій з одного культурного поля в інше, оскільки смислові системи різних культур рідко бувають симетричними. Як зауважує О. Бурдейна, така трансформація відбувається «в умовах асиметрії етнокультурних континуумів», що ускладнює досягнення повної відповідності між вихідним і цільовим текстами [Бурдейна 2006]. Перекладач має відтворити не лише предметне значення реалії, але й її конотативний компонент, тобто національне та історичне забарвлення.

На цьому наголошує і Р. Зорівчак, яка характеризує реалії як «чи не найнебезпечнішими з підводних каменів» [Зорівчак 1989, с. 38], з якими стикається перекладач, намагаючись правильно передати авторський задум. У своїх дослідженнях вона підкреслює, що переклад реалії не може обмежуватися передачею лише її номінативного значення, необхідно відтворити також її «асоціативне тло», тобто ті культурні й емоційні асоціації, які вона викликає у носіїв мови [Зорівчак 1989, с. 44].

Проблема перекладу реалій тісно пов'язана з поняттям фонових знань. Для повноцінного розуміння й адекватної передачі змісту необхідно, щоб автор і перекладач володіли певним спільним культурним кодом, який охоплює знання історії, традицій, побуту та літератури. Без розуміння позамовного контексту переклад реалій може вийти технічно точним, але позбавленим глибинного змісту, що може призвести до втрати комунікативної мети тексту.

Отже, переклад реалій не зводиться до механічної заміни однієї мовної одиниці іншою. Йдеться про складний процес інтерпретації та відтворення культурного змісту. У реаліях «закладено особливу етноунікальну інформацію», від збереження якої значною мірою залежать адекватність і якість перекладу [Савчин 2014, с. 137]. Тому вибір адекватних способів передачі семантичних і конотативних характеристик реалій потребує розгляду перекладацьких трансформацій.

1.2 Способи передачі реалій у перекладі

У сучасному перекладознавстві існує значна кількість способів передачі реалій, класифікація яких залежить від теоретичних орієнтирів дослідників. Х. Ф. Айксела об'єднує процедури у дві загальні орієнтації — збереження та субституцію. До збереження дослідник відносить повторення, орфографічну адаптацію, мовний переклад і внутрішньотекстові або позатекстові глоси. Натомість до субституції належать синонімія, обмежена й абсолютна

універсалізація, натуралізація, вилучення та автономне створення [Aixelá 1996, с. 61-64].

Такий розподіл перекладацьких рішень відображає своєрідну шкалу — від збереження іншомовної форми до повної адаптації змісту для читача. Крім того, ця модель дає змогу визначити ступінь втручання перекладача в текст і оцінити, наскільки обрана стратегія наближує або, навпаки, віддаляє переклад від оригіналу. У своїй статті Е. Гончаренко та Л. Байсара пояснюють, що «перекладачу зазвичай потрібно ретельно зважувати, що доцільніше: замінити культурно-специфічний елемент і таким чином одомашнити цільовий текст чи доносити іншу культуру, частково пожертвувавши, можливо, влучністю вислову і прозорістю тексту» [Гончаренко, Байсара 2018, с. 67].

У цьому дослідженні за основу взято класифікацію Роксолани Зорівчак, оскільки вона найповніше охоплює різні види перекладацьких стратегій саме для реалій. Дослідниця визначає «такі способи трансляційного перейменування реалій: транскрипцію (транслітерацію); гіперонімічне перейменування; дескриптивну перифразу; комбіновану реномінацію; калькування, повне і часткове; міжмовну транспозицію на конотативному рівні; метод уподібнення (субституцію); віднайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад); контекстуальне розтлумачення (інтерпретацію) реалій» [Зорівчак 1989, с. 92].

Транскрипція фокусується на передачі звуків, тоді як транслітерація — на відтворенні літер; у перекладознавстві їх часто об'єднують терміном «транскодування». Оскільки такий підхід передбачає звукове чи графічне запозичення з мови оригіналу, транскрибоване слово чітко виділяється в тексті «як чуже» [Зорівчак 1989, с. 93]. Якщо перекладач прагне зберегти оригінальну «ритмомелодику, оригінальні образи, алюзії тощо», стратегія очуження стає доречним інструментом для досягнення цієї мети. Водночас Е. Гончаренко та Л. Байсара зауважують, що «очужувати цільовий текст доцільно лише до тієї межі, доки це не шкодить стилістиці й когерентності» [Гончаренко, Байсара

2018, с. 70]. Адже текст, перевантажений іншомовними запозиченнями, стає складним для читання і розуміння, через що реципієнт може отримати хибне уявлення про культуру або не збагнути творчий задум автора.

Ще один вид мовного запозичення — калькування. Це дослівний, буквальний переклад або, за визначенням Р. Зорівчак, «особливий вид запозичення, коли структурно-семантичні моделі мови-джерела відтворюються поелементно матеріальними засобами мови-сприймача». Реалія, передана шляхом калькування «повинна бути оформлена згідно з чинними в мові граматичними і лексичними нормами», тому часто її компоненти зазнають певних перетворень і замін [Зорівчак 1989, с. 128].

Окремо виділяють півкальки (часткове калькування), у яких одна частина одиниці перекладається, а інша зберігає іншомовний компонент [Зорівчак 1989, с. 128]. У порівнянні з повним калькуванням, результат виглядає природніше, проте не завжди повністю відтворює культурний зміст.

Окреме місце в класифікації Р. Зорівчак посідає транспозиція на конотативному рівні, яка передбачає зміну або збереження емоційного, стилістичного й оцінного забарвлення мовної одиниці. Такий підхід дає змогу розглядати переклад не лише як передачу денотативного значення, а як відтворення прагматичного ефекту висловлювання, що є ключовим для досягнення комунікативної адекватності.

До способів передачі реалій, орієнтованих на зміст, належить гіперонімічне перейменування, яке, за Р. Зорівчак, полягає у заміні реалії словом із ширшим значенням [Зорівчак 1989, с. 106]. У класифікації Л. Моліни й А. Уртадо Альбір відповідний прийом названо генералізацією — заміною одиниці вихідного тексту загальнішим відповідником [Molina, Hurtado Albir 2002, с. 510]. Хоча такий підхід забезпечує зрозумілість, він може призводити до втрати конкретики.

Ще одним способом є використання функціонального аналога, тобто добір одиниці, яка виконує близьку роль у культурі мови перекладу [Зорівчак 1989, с. 107]. Подібним, але не тотожним є метод уподібнення (субституції), який активно використовував у перекладацькій практиці Микола Лукаш [Савчин 2014, с. 137-151]. Суть цього прийому полягає в заміні іншомовної реалії елементом культури мови перекладу, який справляє аналогічне враження на читача. Такий підхід має виражену прагматичну орієнтацію, яка співвідноситься з концепцією динамічної еквівалентності Ю. Найди, адже першочерговим завданням перекладача стає не лише передача семантичного значення, а й забезпечення адекватного комунікативного ефекту [Nida 1964, с. 159, 166].

Описовий переклад (експлікація) передбачає розкриття значення реалії за допомогою розгорнутого пояснення її форми, функції або соціокультурного змісту. Зокрема, у класифікації Л. Моліни й А. Уртадо Альбір цей прийом (опис) полягає в заміні вихідного терміна чи виразу характеристикою його зовнішньої форми або функціонального призначення [Molina, Hurtado Albir 2002, с. 510]. Беззаперечною перевагою зазначеної трансформації є можливість максимально повно відтворити етнокультурну інформацію, тоді як її суттєвим недоліком постає потенційна текстуальна надмірність і перевантаження цільового тексту.

У випадках, коли одного пояснення недостатньо, застосовується комбінований переклад, що поєднує кілька прийомів (наприклад, транскрипцію з експлікацією) і дозволяє водночас зберегти окремі елементи форми оригіналу та забезпечити зрозумілість для читача. У тексті це зазвичай реалізується через введення іншомовної одиниці з подальшим уточненням її значення, зокрема в дужках.

Окрім власне лексичних способів передачі реалій, важливу роль відіграють паратекстуальні засоби, зокрема виноски, примітки/коментарі перекладача та глосарії наприкінці видання. Вони дають змогу зберегти оригінальну форму реалії в тексті (наприклад, шляхом транскрипції), водночас

надаючи читачеві необхідне пояснення поза основним текстом. До найпоширеніших допоміжних тактик при відтворенні реалій належать графічне виділення іншомовних одиниць (за допомогою курсиву чи лапок), їхня контекстуальна експлікація шляхом додаткових уточнень, поєднання нейтральних синонімів з оригінальною лексемою, а також винесення розлогіх пояснень у позатекстові примітки [Cómitre Narváez, Valverde Zambrana 2014, с. 82-91]. Водночас дослідниця П. Кнап-Длоуга підкреслює, що такі прийоми мінімізують втручання у структуру художнього твору, однак можуть відволікати увагу читача від основного тексту та ускладнювати процес його сприйняття [Knap-Dlouhá 2023, с. 134].

Отже, у перекладознавстві виокремлюють різні способи передачі реалій, які охоплюють як формально орієнтовані прийоми (транскрипція, калькування), так і змістово та прагматично зумовлені трансформації (гіперонімічне перейменування, функціональний аналог, субституція, експлікація, комбінований переклад, конотативна транспозиція). Окрему групу становлять паратекстуальні засоби, що доповнюють основний текст і забезпечують пояснення культурно специфічних елементів. Завдяки існуванню такої великої кількості способів передачі реалій перекладач має можливість впоратися із завданням їх відтворення у перекладі.

1.3 Критерії вибору перекладацької стратегії при відтворенні реалій

Вибір перекладацької стратегії при відтворенні реалій зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних чинників, які визначають характер перекладацьких рішень. У сучасному перекладознавстві стратегія розглядається як цілеспрямований план дій перекладача, мета якого — досягнення функціональної відповідності між вихідним і цільовим текстами.

Одним із ключових чинників є мета перекладу, яка визначає характер усіх перекладацьких рішень і безпосередньо пов'язана з типом тексту. У сучасному

перекладознавстві цей підхід обґрунтовується в межах теорії скопосу, сформульованої наприкінці XX століття німецьким дослідником Г. Фермеером, відповідно до якої переклад розглядається як цілеспрямована діяльність, підпорядкована певній комунікативній меті (*skopos*). Згідно з цією теорією, саме функція перекладу в цільовій культурі зумовлює вибір стратегій і трансформацій [Hurtado Albir 2001, с. 46; Vermeer 1989, с. 173].

Водночас, як зазначає К. Райс, текстова типологія безпосередньо впливає на перекладацьку стратегію, оскільки різні типи текстів — інформативні, експресивні та апелятивні — вимагають різних підходів до відтворення змісту [Reiss 2000, с. 24]. Це означає, що одна й та сама реалія може передаватися по-різному залежно від комунікативного завдання тексту та його жанрової природи.

У цьому контексті доцільно звернутися до концепції Л. Венуті, який увів у перекладознавство поняття «одомашнення» (*domestication*) та «очуження» (*foreignization*) як двох протилежних стратегічних орієнтацій перекладу [Venuti 1995, с. 20]. Проте, як слушно зауважують Е. Гончаренко та Л. Байсара, «загальна стратегія перекладу (одомашнення чи очуження) аж ніяк не визначає для перекладача наперед чітких тактик», адже «у кожному конкретному випадку зазвичай доводиться розглядати цілий спектр чинників, що впливають на ефективність або неефективність тієї чи іншої тактики» [Гончаренко, Байсара 2018, с. 70].

Подібну думку розвиває Д. Гріт. Він наголошує, що вибір стратегії залежить від призначення самого перекладу: «вирішальним питанням є те, чи має переклад бути таким, що натуралізує, тобто адаптує чуже до цільової культури, чи екзотизує, тобто наближає читача до іншомовної реальності» (тут і далі переклад наш. — Б.Д.) [Grit 2010, с. 190]. Дослідник підкреслює, що цей вибір залежить від функції тексту: у художньому перекладі можливе як наближення до читача, так і збереження колориту, а у спеціалізованих текстах

частіше домінує орієнтація на точність, навіть за рахунок природності мовлення.

Суттєвим чинником є орієнтація на адресата перекладу, яка в сучасному перекладознавстві розглядається як ключова складова комунікативної мети перекладу. Теорія скопосу підкреслює, що переклад створюють для конкретного реципієнта, тож його характеристики — культурний рівень, фонові знання та очікування — безпосередньо впливають на перекладацькі рішення [Hurtado Albir 2001, с. 47]. Розвиваючи цей підхід, німецька дослідниця К. Норд зазначає, що адресат є не просто пасивним сприймачем, а «визначальним чинником будь-якого перекладацького процесу» [Nord 1991, с. 85]. За її моделлю, перекладач повинен конструювати гіпотетичний «профіль адресата», оцінюючи його пресупозиції (фонові знання) та соціокультурне середовище, оскільки текст перекладу функціонуватиме за правилами саме тієї культури, яка його приймає [Nord 1991, с. 85-86]. Подібну думку розвиває Ю. Найда, наголошуючи, що саме сприйняття адресата визначає ступінь необхідної адаптації тексту [Nida 1964, с. 159].

У цьому контексті вибір стратегії передачі реалій безпосередньо зумовлений рівнем обізнаності читача з чужою культурою. Як зазначає О. Чередниченко, перекладач змушений зважати на те, як текст буде сприйнятий носієм іншої мови і культури, що зумовлює застосування «описових відповідників, узагальнень або інших трансформацій, які можуть призводити до розширення тексту перекладу» [Чередниченко 2007, с. 164]. З погляду К. Норд, подібна адаптація та подолання прагматичних бар'єрів є проявом «лояльності» — етичного обов'язку перекладача забезпечити для цільової аудиторії таку ж функціональну зрозумілість тексту, яку мав оригінальний читач [Nord 1997, с. 125]. Водночас на вибір таких рішень впливає і культурна дистанція між мовами, адже чим більшою є культурна дистанція, тим складнішим стає пряме відтворення реалій і тим частіше перекладач вдається до пояснення або адаптації.

З орієнтацією на адресата безпосередньо пов'язаний комунікативний ефект перекладу, який також виступає важливим критерієм вибору стратегії. У концепції динамічної еквівалентності Ю. Найди переклад оцінюється через реакцію читача, яка має бути максимально наближеною до реакції носія мови оригіналу [Nida 1964, с. 166]. Отже, перекладач змушений обирати такі способи передачі реалій, які забезпечують бажаний ефект: якщо важливим є збереження культурного колориту, доцільним стає використання транскрипції або кальки, водночас у випадках, коли першорядною є зрозумілість, перевага надається описовому перекладу або функціональному аналогу.

Не менш важливим є ступінь значущості реалії в тексті, оскільки він визначає, наскільки допустимою є її адаптація. Р. Зорівчак підкреслює, що реалії виступають носіями національно-культурної інформації та беруть участь у формуванні художнього стилю твору [Зорівчак 2006, с. 32]. Відповідно, якщо реалія є ключовою для створення образу або відтворення культурного середовища, її спрощення чи узагальнення може призвести до втрати смислових і стилістичних відтінків. У таких випадках перекладач схиляється до стратегій, що зберігають іншомовну специфіку. Натомість другорядні реалії можуть передаватися більш нейтрально або узагальнено, оскільки їх трансформація не впливає істотно на загальне сприйняття тексту.

Інший важливий аспект на матеріалі іспанської мови досліджує П. Бокова, підкреслюючи, що на вибір способу передачі реалії впливає позиція перекладача, його знання та досвід [Бокова 2011, с. 35]. Саме тому у виборі перекладацької стратегії відіграють важливу роль ступінь обізнаності перекладача та глибина розуміння реалії у її контекстуальному функціонуванні. Як наголошує Р. Зорівчак, «перша умова адекватного відтворення реалій — глибоке знання їх», оскільки перекладач має не лише розпізнати реалію, а й уявити відповідний фрагмент чужої дійсності та її місце в культурному середовищі [Зорівчак 1989, с. 84]. На цю особливість зважають і Ю. Найда, застерігаючи про необхідність усвідомлення відмінностей культурного тла, і

Ж. Мунен, який розглядає перекладача як своєрідного «етнографа», що інтерпретує чужу культуру [Nida 1964, с. 194; Mounin 1963, с. 227-241].

Визначальними є також контекст і функція мовної одиниці, оскільки саме вони конкретизують перекладацьке рішення в кожному окремому випадку. У межах дескриптивної теорії перекладу Г. Турі розрізняє орієнтацію на адекватність (близькість до оригіналу) та прийнятність (відповідність нормам цільової культури) [Toury 1995, с. 56]. Це означає, що одна й та сама реалія може перекладатися по-різному залежно від її ролі в тексті: у стилістично значущих позиціях вона, як правило, зберігається, тоді як у нейтральному контексті допускається її адаптація або узагальнення. Отже, контекст виступає тим чинником, який «активує» ту чи іншу стратегію.

На вибір перекладацької стратегії безпосередньо впливає тип реалії. У науці немає єдиної класифікації цих одиниць, проте дослідники виділяють тематичні та функціональні підходи. Наприклад, П. Ньюмарк виокремлює культурні одиниці, пов'язані з екологією, матеріальною та соціальною культурою, організаціями, звичаями, діяльністю й поняттями, а також жестами і звичками [Newmark 1988, с. 95]. Водночас у сучасних дослідженнях простежується тенденція відходу від суто тематичного поділу на користь функціонального підходу, який враховує роль реалії в тексті та її культурне навантаження.

Зазначені підходи мають безпосереднє значення для перекладацької практики, оскільки різні типи реалій демонструють різну «поведінку» щодо перекладацьких стратегій. Етнографічні реалії (пов'язані з побутом, традиціями, їжею, одягом) частіше потребують пояснення або адаптації, оскільки їхнє значення не є очевидним для представника іншої культури. Натомість географічні та ономастичні реалії здебільшого виконують номінативну функцію, тому зберігають свою форму через транскрипцію або транслітерацію. Соціально-політичні та історичні реалії займають проміжне

положення: їхній переклад варіюється залежно від контексту, ступеня знайомості для аудиторії та їхньої ролі у створенні змісту тексту.

Отже, тип реалії виступає чинником, який орієнтує перекладача у виборі стратегії, але не визначає її однозначно. Йдеться радше про тенденційний зв'язок між характером реалії та способом її передачі, що реалізується з урахуванням інших параметрів — функції, контексту та прагматичної мети перекладу.

Узагальнюючи наведені підходи, доцільно звернутися до позиції Д. Гріта, який систематизує ці чинники та підкреслює їхній взаємозв'язок. Дослідник зазначає, що «використані стратегії залежать від трьох факторів: типу тексту, мети тексту та цільової аудиторії» (тут і далі переклад наш. — Б.Д.) [Grit 2010, с. 190]. Запропонована ним модель узагальнює ключові параметри, розглянуті вище, і підтверджує, що вибір перекладацької стратегії є результатом взаємодії прагматичних, текстових і культурних чинників, а не наслідком застосування універсальних правил. Ця теза знаходить відображення і в працях сучасних українських дослідників, які також наголошують, що вибір конкретного способу відтворення реалій завжди зумовлений комплексом мовних, контекстуальних чинників, характером тексту та очікуваннями цільової аудиторії [Почепецька, Драбов 2024, с. 227-233].

Отже, жоден із розглянутих параметрів — мета перекладу, тип тексту, орієнтація на адресата, культурна дистанція, ступінь значущості та тип реалії, а також контекст і функція мовної одиниці — не діє ізольовано, а функціонує у взаємодії з іншими. У результаті перекладач постає перед необхідністю кожного разу здійснювати індивідуальне стратегічне рішення, балансуючи між збереженням культурної специфіки оригіналу та забезпеченням зрозумілості для цільової аудиторії.

Висновок до розділу 1

Аналіз теоретичних джерел засвідчив, що в сучасному перекладознавстві немає єдиного тлумачення поняття «реалія». У науковому дискурсі простежується еволюція поглядів: від звуженого підходу, який пов'язує ці одиниці винятково з предметами матеріальної культури, до широкого лінгвокультурологічного розуміння реалій як носіїв етнокультурної та національно-маркованої інформації.

Ми з'ясували, що реалія має не лише предметне значення, а й культурний, асоціативний та конотативний зміст. Вона називає певний об'єкт або явище, але водночас передає уявлення, традиції, історичний досвід і спосіб мислення народу. Через це реалії створюють асиметрію між вихідним і цільовим текстами. Попри наявність семантично близьких понять у мові перекладу, вони зазвичай позбавлені оригінального етнокультурного тла та комплексу фонових знань, на чолі яких стоїть національна специфіка сприйняття.

Систематизація перекладацьких трансформацій дала змогу встановити, що способи відтворення реалій утворюють широку шкалу рішень: від максимального збереження іншомовної форми (очуження) до повної контекстуальної заміни (одомашнення). Аналіз наявних класифікацій доводить, що в перекладознавстві немає єдиного універсального алгоритму для всіх культурно-специфічних елементів. Залежно від прагматичної мети, доцільним постає застосування як прямих запозичень чи калькування, так і описового пояснення, узагальнення, функціонального аналога або ситуативного уподібнення. Кожна з цих трансформацій по-різному модифікує семантику етнокультурної одиниці: маркує її іншомовність, експлікує приховане значення, звужує або, навпаки, адаптує його до когнітивного досвіду реципієнта.

Ключовим аспектом теоретичної бази дослідження постає обґрунтування прагматичного вибору стратегії перекладу. Аналіз класичних концепцій (зокрема теорії скопосу, дескриптивного та функціонального підходів) дає змогу

розглядати відтворення реалій не як механічний добір відповідників. Це завжди комплексне рішення. Воно безпосередньо залежить від цільового спрямування (мети) перекладу, жанрових характеристик тексту, потенційного адресата й очікуваного комунікативного ефекту. Для художнього тексту визначальними чинниками стають прагматична функція реалії, її смислова значущість та роль у моделюванні образної системи твору. Отже, перекладач постає як суб'єкт прийняття рішень, котрий у кожному конкретному фрагменті балансує між збереженням автентичності оригіналу, поясненням змісту та відтворенням належного емоційного впливу.

Перший розділ сформував теоретичну основу для практичного аналізу українського перекладу роману М. А. Астуріаса «Маїсові люди». Розглянуті підходи дозволяють аналізувати реалію не як ізольоване слово, а як носій етнокультурного змісту. У подальшому дослідженні це дає змогу простежити, як у перекладі А. Марховської зберігається, пояснюється, узагальнюється, адаптується або нейтралізується семантика гватемальських реалій.

РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕДАЧІ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ М. А. АСТУРІАСА «МАЇСОВІ ЛЮДИ»

2.1 Етнокультурні реалії роману «Hombres de maíz» як об'єкт перекладацького аналізу

Роман «Hombres de maíz» (1949) видатного гватемальського письменника Мігеля Анхеля Астуріаса є одним із найяскравіших прикладів латиноамериканської літератури, у якому автор майстерно переплітає реальність із міфологічною картиною світу майя-кіче.

У романі стикаються дві системи цінностей: традиційного індіанського світогляду, у якому природа, земля, їжа, тварини, ритуали й предмети повсякденного вжитку мають сакральне або символічне значення, та зовнішнього світу, для якого все це — лише джерело наживи та матеріальних благ. Саме тому текст роману насичений етнокультурними реаліями, які відображають побут, кухню, природу, вірування та міфологію гватемальського індіанського світу.

Перекладацьке рішення в кожному випадку залежить від того, наскільки реалія є значущою для загальної образної системи тексту, чи повторюється вона в романі, чи пояснюється самим контекстом, а також наскільки вона може бути зрозумілою українському читачеві без додаткового тлумачення.

У цьому сенсі показовою є думка Р. Зорівчак про те, що інколи твір зітканий «із символів-реалій, які пронизують увесь текст і мають сильний асоціативний імпульс», тому про повноцінний переклад можна говорити лише відносно — настільки, наскільки зростають фонові знання реципієнтів [Зорівчак 1989, с. 81]. «Маїс», «тамаль», «копал», «науаль», «жовті кролики», «світлякові чаклуни», «маримба» та інші одиниці створюють асоціативне поле

твору. Саме тому перекладачка А. Марховська змушена постійно балансувати між очуженням і одомашненням.

Для дослідження ми відібрали 55 етнокультурних реалій у романі «*Nombres de maíz*» М. А. Астуріаса, щоб проаналізувати спосіб їх відтворення в українському перекладі А. Марховської «*Маїсові люди*». Ми визнали доцільним згрупувати відібрані етнокультурні реалії за тематичною і семантичною близькістю. Такий підхід дав змогу простежити не лише окремі перекладацькі рішення, а й загальну стратегію: які групи реалій частіше зберігались в іншомовній формі, які пояснювались, які адаптувались до українського читача, а які відтворювались через контекстуальну або конотативну заміну.

2.2. Передача реалій маїсової культури та землеробства

Окремої уваги потребує переклад реалії, винесеної в заголовок роману. Як зазначає Р. Зорівчак, «роль заголовка як першого знака художнього твору, що вміщає в стисненій формі основну його ідею та відіграє важливу роль у створенні його цілісності, надзвичайно вагома» [Зорівчак 1989, с. 81]. З погляду теорії Ж. Женетта, заголовок є ключовим компонентом паратексту — особливої зони посередництва між текстом і читачем, яка програмує первинну рецепцію тексту [Genette 1997, с. 1-2, 55]. У романі М. А. Астуріаса «*Nombres de maíz*» заголовок справді виконує концептуальну функцію, адже вже на початку відсилає до сакрального уявлення про походження людини з маїсу, зафіксованого в давній пам'ятці індіанської культури «*Porol Wuj*». Українська перекладачка А. Марховська передає назву як «*Маїсові люди*». Такий вибір є виправданим, оскільки в художньому світі роману «*maíz*» позначає не лише харчову рослину (кукурудзу), а й постає символом життя, землі та традиції. Для українського читача заголовок спочатку може сприйматися у відносно незрозумілому значенні, однак у процесі розгортання тексту його символічний зміст поступово розкривається.

Продовжуючи цю ідею, показовими є реалії «tamal», «atol» і «pozole», які в українському перекладі передано як «тамале», «атоле» та «посоле». У всіх трьох випадках перекладачка використовує транскрипцію, тобто зберігає іншомовну форму реалії. Водночас між ними є відмінність. Варто зауважити, що глосарій уклав сам Астуріас для пояснення гватемалізмів. Тому перекладацьке рішення полягало саме у вибірці: які позиції оригінального глосарія залишити для українського читача, а які — ні. Для «tamal» і «atol» авторське пояснення збережено, це дозволило зберегти колорит, не перевантажуючи текст.

«Pozole», навпаки, з'являється в романі лише один раз і в глосарії перекладу її немає. У цьому випадку перекладачка теж зберігає іншомовну форму, але вже без додаткового пояснення. Таке рішення можна пояснити контекстом: «pozole» входить до переліку маїсових страв, де загальна семантика їжі вже зрозуміла читачеві. Точне уявлення про конкретну страву тут не є важливим для сюжету чи символіки епізоду. Отже, перекладачка свідомо допускає певний рівень семантичної невизначеності, зберігаючи натомість відчуття культурної іншості.

Інша логіка простежується у відтворенні «totoposte» і «pixtón». Обидві реалії позначають схожі кукурудзяні вироби, однак вони не є повністю тотожними. За допомогою описового перекладу (дескриптивної перифрази) їх передано одним визначенням — «кукурудзяний корж». Це рішення можна пояснити функцією реалій в тексті, де вони постають переважно як їжа, яку беруть із собою в дорогу чи на війну. Отже, перекладачка свідомо відмовляється від очуження і точного розрізнення страв, щоб не обтяжувати читача несуттєвими деталями.

Реалія «elote» перекладається варіативно. Коли культурна специфіка не є принциповою, реалія узагальнюється як «кукурудза» — це приклад генералізації, що полегшує сприйняття, але частково нівелює значення

молодого качана кукурудзи. У фрагменті «*Son las protectoras de la leche del elote*» перекладачка передає «elote» як «молоді качани маїсу»: «Воно захищає молоко молодих качанів маїсу». Таке рішення пояснюється тим, що йдеться про ніжний качан, який потребує захисту листя маїсу. У певному переліку «elote» — це конкретна страва, де смажать і приправляють саме качани кукурудзи, тому перекладачка використала дескриптивний переклад: «качани маїсу». Також є варіант «*con granos de elote*» — «з зернятами елоте», де збережено іншомовну форму.

Особливо складним є випадок «*nixtamalero*», переданий як «ранкова зоря — Нікстамалеро». Тут перекладачка вдається до комбінованої реномінації: спочатку пояснює денотативне значення, а потім залишає культурно специфічну назву. Такий спосіб є виправданим, бо «*nixtamalero*» пов'язаний не лише з образом ранкової зорі, а й із «*nixtamal*» — маїсом, підготовленим спеціальним способом. Якби перекладачка обмежилася тільки відповідником «ранкова зоря», було б втрачено зв'язок між космічним образом і маїсовою культурою.

До цієї ж групи належать «*milpa*», «*maicero*», «*roza*» і «*tapiscar*», однак вони пов'язані вже не стільки з їжею, скільки з обробкою землі та головним конфліктом роману. Найчастіше перекладачка не зберігає ці одиниці як іншомовні назви, а відтворює їх контекстуально. Особливо це помітно на прикладі «*milpa*». У культурі майя та ацтеків «*milpa*» — це комплексна екологічна система полікультури, де одночасно вирощують так звані «три сестри»: кукурудзу, квасолю та гарбуз. У тих контекстах, які зафіксовані в перекладі, перекладачка звужує широке значення реалії до одного її компонента (кукурудзи/маїсу).

Іншу проблему становить «*maicero*». На поверхневому рівні це той, хто вирощує або сіє маїс, тому відповідники «сівач» і «сівач маїсу» видаються логічними. Проте в романі «*maicero*» має виразне негативне навантаження: він

випалює ліси, виснажує землю і перетворює сакральний маїс на товар. Саме тому у певних контекстах з'являється варіант — «кукурудзники».

Реалія «roza» ще складніша. У фрагменті «*me tienen sentenciado para la roza seutima*» перекладачка передає вислів як «прирекли мене на смерть сьомого року», а наступне пояснення «*morir chamuscado*» — «як я згорю». Отже, сама реалія «roza» в українському тексті не названа прямо, але її ключовий семантичний компонент — спалення — компенсується в сусідньому реченні. Це не буквальний і не суто описовий переклад, а контекстуальна інтерпретація з елементом компенсації. У фрагменті «*Era una vena azul el cielo y eso hacía que se viera el fuego de la roza color de sol*» перекладачка передає речення як «Небо було синє, як вена, а колір багать нагадував сонце». У цьому випадку сама реалія «roza» не названа прямо, перекладачка вдається до контекстуальної конкретизації через образ багать. Серед інших варіантів перекладу також зустрічались: «пожежа», «ділянка землі».

Реалія «tapiscar» перекладена відповідником «збір урожаю». У цьому випадку перекладачка застосовує узагальнення (гіперонімічний переклад).

2.3. Відтворення природних, рослинних і зоологічних реалій

Наступну групу становлять рослинні, природні та речовинні реалії, серед яких «soral» і «rom». Вони належать до одного семантичного поля (культові ароматичні смоли Мезоамерики). Лексема «soral» часто повторюється, тому в перекладі має різний вигляд: «копал» (транскодування), «копалова смола», «деревна смола» (гіперонімічний переклад), «кавалок смоли» (описовий переклад), «копаловий метеор» (калькування), «копаловий годинник» (калькування). Поява відповідника «копалова смола» є прикладом тавтологічного розширення, де до транслітерованого поняття додається родова назва (гіперонім) «смола». Натомість реалія «rom» повністю ототожнюється з попереднім поняттям і перекладається як «копалова смола». Цей спосіб називається семантичною конвергенцією (уподібненням), за якого

контекстуально ближча реалія заміщується вже адаптованим і зрозумілішим для українського читача відповідником суміжного поняття.

Для передачі реалії «ocote», перекладачка використовує лише два основні варіанти: загальновживане «сосна» або прямо запозичене «окоте». Оскільки «ocote» є специфічним різновидом мексиканської сосни, заміна іноземного слова звичним для українського читача відповідником «сосна» є класичним прикладом заміни гіперонімом. Водночас у поодиноких випадках перекладачка застосовує транскрипцію і залишає оригінальну форму «окоте», що дозволяє зберегти етнокультурний колорит Мезоамерики.

Реалія «сеїба» передана як «сейба». Це транскрипція, завдяки якій зберігається специфічна назва дерева. Перекладачка не замінює «сеїба» загальним словом «дерево», оскільки ця реалія має виразне культурне забарвлення. У цьому випадку перекладачка обирає очуження, бо реалія має не лише номінативну, а й символічну функцію.

Складну групу становлять «jocote» і похідні від нього форми. У предметних контекстах перекладачка намагається передати назву плоду через ботанічні або описові відповідники: «мексиканська слива», «плоди момбіна», «момбін». Зокрема, словосполучення «un árbol de jocote» перекладачка відтворює через прямий науково-енциклопедичний відповідник «момбін». Натомість фрагмент «...jocotes marañones de pulpa estropajosa color de sangre...» перекладено описово «...яблука кеш'ю з солом'яним м'якушем кривавого кольору...». Для цього використано знайоме українцям порівняння з яблуком та відомим горіхом кеш'ю, щоб читач зміг легко уявити форму й екзотичність цього плоду.

У фразі «¡caramba, no todo el tiempo es de jocotes!» — «Тільки раз живемо, трясця його матері!» реалія зазнала повної нуліфікації (вилучення). Це можна визначити як ситуативний відповідник і конотативну транспозицію: культурний образ зникає, але емоційна функція репліки збережена.

У репліці «*¡No chiven... fregar... qué amoladera... nada... no... qué jocotear, si es mío... por bien tuavía, pero, por mal, primero muerto!...*» — «Та відчепися... Клята дівко... Не тобі... Дзусь, це моє... Припини, поки не пізно!» дієслово «jocotear» функціонує не у своєму первинному значенні (збирати плоди хокоте), тому А. Марховська застосувала стратегію радикальної прагматичної адаптації (одомашнення), заради передачі загальної емоції роздратування. Такі випадки показують, що реалія не завжди зберігається як культурна одиниця; інколи вона повністю підпорядковується мовленнєвій ситуації.

Реалії «izote», «tizote», «pachulí», «huele de noche», «huatal» і «cola de quetzal» демонструють різні ступені збереження ботанічної конкретики. «Flor de izote» перекладено як «цвіт ісоте», тобто через комбіновану реномінацію: родове слово цвіт пояснює, що саме названо, а «ісоте» зберігає локальний колорит. «Pachulí» передано транскрипцією, оскільки слово «пачулі» вже є відносно впізнаваним в українській мові. Натомість «huele de noche» перекладено як «пахощі трояндового дерева» (контекстуальна/ситуативна заміна або аналог), тобто через атмосферу запаху, а не через точну ботанічну назву. «Huatal» і «cola de quetzal» передано узагальнено відповідно — «чагарі»/«стерня», «папороть» (гіперонімічний переклад/генералізація). У цих випадках перекладачка жертвує частиною етнокультурної конкретики, бо реалії виконують переважно пейзажну функцію.

Зоологічні реалії в романі також неоднорідні. Реалію «zomporo» відтворено як «велетенська мураха» або «терміт» за допомогою описового (експлікативного) перекладу та перекладу-аналога, де специфічний вид комах розшифровується через зрозумілі дескриптивні ознаки. Назви тварин «cochemonte» як «дикий кабан», «danta» як «тапір» та «sanate» як «гракл», а також «tacuatzín» як «опосум» передано через переклад-аналог (або прямий відповідник), оскільки для цих екзотичних видів в українській мові вже існують сформовані загальноновживані або наукові назви. Натомість реалію «tepezcuintle» перекладено як «м'ясо паки» за допомогою комбінованого перекладу

(калькування у поєднанні з перекладом-аналогом), де назву самого гризуна замінено його науковим аналогом (пака), але з прагматичним додаванням гастрономічного контексту (м'ясо). Реалія «guácharo» має два відповідники — «гуахаро» (транскрипцією) і «дрімлюга» (гіперонімічним перекладом / перекладом-аналогом). Це свідчить про застосування і очуження і одомашнення. Проте така заміна не забезпечує впізнаваності тварини, оскільки лексема «дрімлюга» не є відомою для пересічного українського реципієнта. «Tacuatzín», навпаки, передається як «опосум».

2.4. Передача предметно-побутових і матеріальних реалій

Наступну групу становлять предмети побуту, посуд, одяг і матеріальні реалії, як-от «guacal», «tecomate», «jícara», «petate», «caites», «mecapal», «suyate» і «yagual».

«Tecomate» і «guacal» перекладаються варіативно: через «гарбузову посудину», «пляшку», «флягу», «піалу», «чашу», «миску», а іноді навіть через назву вмісту — «горілка» (метонімічний переклад). За своїм значенням лексема «tecomate» номінує закриту посудину-флягу для збереження рідини, тоді як «guacal» функціонує як відкрита напівсферична миска чи піала для споживання їжі або напоїв. Перекладачка змінювала назви посуду залежно від ситуації, що є виправданим, аби не відволікати читача від сюжету через менш важливі побутові деталі.

Лексико-семантичний аналіз показує, що А. Марховська перекладає реалію «jícara» (посудина з горлянкового дерева) дуже гнучко. В описах вона передає її по-різному: або максимально точно через комбінований переклад з експлікацією матеріалу («черпаки з горлянкового дерева»), або простіше через гіперонімічну заміну / переклад-аналог («гарбузова піала»), щоб український читач одразу уявив знайому йому форму посуду.

Проте особливий випадок семантичного зсуву демонструє фрагмент «...*bailándoles la jícara y metiéndoles zancadilla al mismo compás...*». Тут «*jícara*» означає: догоджати, прислужувати, удавати прихильність. На лексико-семантичному рівні А. Марховська вдається до прагматичної нуліфікації. Перекладачка замінює чужий образ українськими виразами «танцювати під їхню дудку, потихеньку затягуючи зашморга». Хоча сама назва посуду тут повністю зникає, такий переклад точно передає головне — хитру тактику персонажа, який удає слухняність, але насправді таємно діє проти ворогів.

«*Petate*» також перекладається залежно від функції. У більшості випадків це «циновка» (прямий відповідник), але в словосполученнях, де «*petate*» позначає матеріал для інших предметів, з'являються відповідники «солом'яний капелюх», «бріль», «солом'яний намет», «солома». Переклад словосполучення «*sombrero de petate*» через питомо українське слово «бріль» або «солом'яний капелюх» є перекладом-аналогом. Тут перекладачка вдається до етнографічної адаптації: вона замінює екзотичне плетіння з пальмового листя на знайомий українцям образ плетеного солом'яного головного убору, відтворюючи не точний ботанічний вид рослини, а загальну фактуру матеріалу. У випадку з фразою «*pedazo de petate*», яку перекладено як «вайла шматок», реалія повністю втрачає своє предметне значення (шматок циновки). У латиноамериканському розмовному колі (особливо у Гватемалі та Мексиці) слово «*petate*» у багатьох метафорах та фразеологізмах використовується як синонім до чогось дешевого, нікчемного, грубого або бідного. Зворот «*pedazo de petate*» у діалогах вживається як зневажлива образа чи лайка на адресу людини. Тому перекладачка вдало застосовує контекстуальну заміну (субституцію).

«*Caites*», «*месарал*», «*suyate*» і «*yagual*» передано переважно функціонально: «сандалі» (гіперонімічний переклад), «налобна пов'язка» (переклад-аналог), «пальмове листя» (описовий [експлікативний] переклад), «підкладка» (переклад-аналог), проте в одному з контекстів реалію «*месарал*»

перекладено як «голова» (контекстуальна заміна), замінюючи назву самого налобного ремня на частину тіла, яка тримає вантаж.

2.5. Відтворення соціально-історичних реалій

Соціально-історичні реалії в романі відображають владу, ієрархію, етнічну межу та економічну залежність. Найважливішою серед них є реалія «ladino», передана як «ладино». Цю реалію збережено транскрипцією та включено до вибірки з авторського глосарія, що свідчить про її концептуальну вагу. «Ladino» в гватемальському контексті не можна точно передати словами «метис», «неіндіанець» або «іспаномовний житель», бо це поняття має складне соціальне, етнічне й культурне наповнення. Саме тому перекладачка не спрощує його в основному тексті, а залишає іншомовну форму, покладаючись на паратекстуальне пояснення.

«Cacique» перекладено як «ватажок» за допомогою перекладу-аналога (або гіперонімічної заміни). Це функціональний відповідник, який добре працює на сюжетному рівні, адже Гаспар Ілом справді постає керівником спротиву. Водночас цей переклад частково нейтралізує історико-етнографічну специфіку титулу «cacique». Отже, маємо компроміс між зрозумілістю і культурною точністю. «Mediero» як «половинник» (калькування) і «patrón» як «хазяїн» (переклад-аналог) також передають насамперед соціальну функцію. Вони не зберігають латиноамериканської специфіки повністю, але в українському тексті чітко відтворюють відносини залежності, власності та підлеглості.

«Montada» і «Cabildo» перекладено варіативно за допомогою контекстуальної заміни та гіперонімічного перекладу, бо ці реалії змінюють функцію залежно від сцени. «Montada» може постати як «вершники», «кінний загін», «патруль» або «солдати». Це свідчить, що перекладачка передає не

етнографічну назву, а роль цієї сили в тексті: військову присутність, переслідування, загрозу. «Cabildo» перекладається як «селищна рада» або «комендатура». У першому випадку актуалізовано адміністративний зміст, у другому — військово-владний.

2.6. Передача міфологічних, ритуальних і релігійних реалій

Останню групу становлять міфологічні, ритуальні, релігійні та святкові реалії. Вони особливо важливі, бо саме через них роман набуває магічно-міфологічного виміру. Реалію «nahual» передано як «науаль» і додатково збережено її пояснення з авторського глосарія. У цьому випадку вибір транскрипції можна пояснити тим, що автор сам подає внутрішньотекстове пояснення поняття далі в реченні: *«significando que tiene un animal que le protege»*.

«Conejos amarillos» перекладено як «жовті кролики». Це калькування, бо «жовті кролики» в романі є повторюваним символом, пов'язаним із міфологічним простором твору. Ця одиниця поступово накопичує значення в межах художнього контексту, тому її пряме відтворення є виправданим.

«Brujos de las luciérnagas» перекладено як «світлякові чаклуни». Це калькування з граматичною адаптацією, яке зберігає поетичну незвичність оригіналу. Перекладачка не пояснює цей образ раціонально, бо його функція полягає саме в тому, щоб залишатися частиною магічного світу роману. «Agua de averiguar», навпаки, передано як «пророча вода». Тут використано описовий переклад із контекстуальною конкретизацією значення, завдяки чому перекладачка відтворює ритуальну функцію води як засобу передбачення або пізнання прихованого.

Окремо слід згадати «*piedra de rayo*», перекладену як «громова стріла», «грозовий камінь» і «кремінь». Ця реалія має подвійну природу: з одного боку, вона належить до міфологічного уявлення про камінь, пов'язаний із блискавкою; з іншого — може позначати предмет, що має практичну функцію. Тому перекладачка варіює переклад залежно від контексту. У випадках, де переважає магічна образність тексту, вона використовує відповідники «громова стріла» і «грозовий камінь» (калькування з елементами контекстуального моделювання). Коли ж на перший план виходить матеріальна конкретика предмета, вживається варіант «кремінь» (денотативна заміна гіперонімом або функціональний еквівалент).

«*Marimba*» передана транскрипцією як «маримба». Це рішення закономірне, оскільки йдеться про музичний інструмент із виразним етнокультурним значенням, характерний на свята Латинської Америки.

Натомість «*convite*» перекладається дуже варіативно: «гостина», «бенкет», «карнавал», «процесія», «запрошення». Це свідчить про багатозначність самої реалії, що змушує перекладачку застосовувати контекстуальну диференціацію значень. Особливий етнокультурний інтерес становить випадок, де «*convite*» постає як масове обрядове дійство. В оригіналі цей епізод супроводжується описом переодягнених учасників в масках, музики, танців та руху натовпу. Для відтворення цієї специфіки перекладачка обирає відповідник «карнавал» (заміна етнографічним аналогом з функціонально-стилістичним зближенням), який найточніше передає культурне значення реалії у цьому контексті.

Щодо відтворення реалії «*romería*», коли йдеться про локальну мезоамериканську традицію «*la Romería del Segundo Viernes*», у тексті з'являється варіант «паломники» (функціональний відповідник), що маркує далеку та масштабну релігійну подорож. Натомість в епізоді, пов'язаному зі звичним для української культури святом Стрітіння, перекладачка вживає слово

«прочани» (етнографічне уподібнення з використанням питомої релігійної лексики).

Реалії «loas» та «alabados» відтворені як «містерії»/«прославляння», наспіви (функціональні відповідники) відповідно. Аналогічний підхід простежується і в передачі міфоніму «ahuizote», який в українському тексті фігурує як «прокляття» і «вроки». У цьому випадку перекладачка застосовує не розгорнутий опис, а семантичне уподібнення та контекстуальну конкретизацію, повністю інтегруючи мезоамериканську демонологічну реалію в українське фольклорно-магічне поле для миттєвого сприйняття читачем.

2.7. Узагальнення лексико-семантичних способів передачі етнокультурних реалій у перекладі роману

Ключові для роману реалії, що відображають міфологію, ритуальні практики, соціальний устрій чи сакральний для індіанців образ маїсу, перекладачка прагне зберегти в оригінальній формі. Для цього вона використовує транскрипцію і калькування, а в окремих випадках залишає в українському виданні відповідні пояснення з укладеного Астуріасом глосарія. Її рішення в цьому разі полягає у відборі тих авторських одиниць в глосарії, які є найважливішими для розуміння культурно специфічних понять. Водночас назви побутових предметів, елементів природи чи пейзажу зазвичай спрощуються: їх передано через узагальнення, описові звороти або контекстуальні замітники.

Цікаво, що далеко не всі теоретично можливі прийоми виявилися затребуваними в роботі А. Марховської. Наприклад, у тексті практично немає чистої транслітерації: іншомовні назви перекладачка адаптує переважно через транскрипцію чи ширше — транскодування. Так само ми не помітили спроб створити семантичні неологізми чи повністю освоїти запозичення. Перекладачка уникає вигадкування нових українських слів для позначення гватемальських реалій: вона або залишає оригінальну форму, або тлумачить її, або підбирає близький український аналог. Навіть півкалька тут не працює як

окремий продуктивний прийом і трапляється лише як рідкісний виняток у межах звичайного калькування чи комбінованого перекладу. Щодо позатекстових пояснень, то А. Марховська не створює окремої системи перекладацьких виносів або розгорнутих приміток. Натомість вона здійснює відбір одиниць з укладеного Астуріасом глосарія: пояснення одних реалій зберігає в українському виданні, тоді як інші одиниці не подає у глосарії, розкриваючи їх за допомогою власне перекладацьких засобів.

Варто зазначити, що не всі теоретичні чинники однаково зорієнтували перекладачку на ті чи інші рішення. Жанр твору та мета перекладу створювали лише загальний контекст, оскільки перекладачка працювала в межах єдиного художнього поля. Культурний розрив між Гватемалою та Україною хоч і зумовив більшість труднощів, проте не диктував автоматично вибір того чи іншого мікрорішення. Головними рушіями текстових змін стали суто внутрішні чинники: контекстуальне оточення слова, його структура, вагомість для сюжету, повторюваність і, безумовно, прагнення уникнути семантичних лакун, щоб український реципієнт не спотикався об незрозумілі терміни.

Висновок до розділу 2

Практичний аналіз українського перекладу роману М. А. Астуріаса «Маїсові люди» показав, що етнокультурні реалії становлять один із головних засобів творення художнього світу роману. Вони не лише називають страви, рослини, тварин, предмети побуту, соціальні явища чи міфологічні образи. Вони формують у тексті гватемальсько-індіанську картину світу, де маїс, земля, природа, ритуал і магічне мислення мають особливу семантичну вагу. Через це переклад таких одиниць потребує не буквального перенесення слова, а уважного відтворення його функції в конкретному фрагменті.

У межах розділу ми проаналізували 55 етнокультурних реалій і згрупували їх за тематичною та семантичною близькістю. Такий поділ дав

змогу побачити, що різні групи реалій по-різному поводяться в перекладі. Реалії майсової культури часто зберігають зв'язок із сакральним значенням маїсу, тому А. Марховська або залишає іншомовну форму, або поєднує її з поясненням. Природні й зоологічні реалії частіше зазнають узагальнення або передаються через наукові та функціональні відповідники. Побутові реалії перекладачка переважно адаптує до конкретної ситуації. Соціально-історичні та міфологічні одиниці потребують обережнішого відтворення, бо вони пов'язані з ідейною структурою роману.

Аналіз засвідчив, що А. Марховська використовує широку шкалу лексико-семантичних рішень: від збереження іншомовної форми до повної контекстуальної або прагматичної заміни. Транскрипція допомагає зберегти культурну чужість у словах на зразок «тамале», «науаль», «ладино», «маримба». Калькування підтримує міфологічну образність у відповідниках «жовті кролики» та «світлякові чаклуни». Описовий переклад і гіперонімічне перейменування роблять текст зрозумілішим, але частково зменшують етнокультурну конкретність. Контекстуальна заміна працює тоді, коли реалія змінює значення залежно від сцени.

Найпомітнішою лексико-семантичною особливістю перекладу є варіативність. Одна й та сама реалія не завжди має один сталий відповідник. Наприклад, «elote», «roza», «copal», «petate», «convite», «montada» і «Cabildo» передаються по-різному залежно від того, який компонент значення активізується в конкретному контексті. У таких випадках перекладачка орієнтується не на словникову форму, а на функцію одиниці в епізоді: предметну, соціальну, ритуальну, образну або емоційну.

Дослідження також показало, що семантика реалій у перекладі може зберігатися, звужуватися, розширюватися, пояснюватися або нейтралізуватися. Коли реалія має високу культурну вагу, перекладачка здебільшого зберігає її іншомовність або супроводжує пояснювальним елементом у тексті або залишає

відповідне авторське пояснення серед відібраних одиниць глосарія українського видання. Коли точна етнографічна назва не визначає зміст епізоду, вона обирає узагальнення чи функціональний аналог. У діалогах і фразеологізованих висловах предметне значення реалії іноді зникає, але зберігається емоційний ефект. Такі випадки особливо помітні в перекладі одиниць «jocote», «jocotear», «jícara» та «ahuizote».

Не всі способи, розглянуті в теоретичній частині, виявилися однаково продуктивними в практичному матеріалі. Переклад А. Марховської майже не демонструє чистої транслітерації, семантичного неологізму чи системного використання зносок. Натомість активно працюють транскрипція, опис, узагальнення, функціональний аналог, комбінована реномінація та контекстуальна заміна. Це підтверджує сформульований у теоретичному розділі висновок: переклад реалій не підпорядковується одному універсальному способу.

Вибір конкретного відповідника найчастіше визначають не формальні ознаки реалії, а її роль у художньому тексті. Важливими виявилися культурна значущість одиниці, її повторюваність, зрозумілість для українського читача, контекстуальна функція і здатність зберігати образний ефект оригіналу. Тип тексту й загальна мета перекладу створюють лише широку рамку. Конкретне рішення залежить від того, що в певному фрагменті важливіше: назвати предмет, зберегти етнокультурний колорит, пояснити зміст або передати емоційну напругу репліки.

Другий розділ дав змогу простежити, як у перекладі А. Марховської функціонує головний принцип передачі етнокультурних реалій: збереження чужого настільки, наскільки воно потрібне для атмосфери роману, і адаптація настільки, наскільки вона потрібна для розуміння. Український текст не усуває гватемальсько-індіанську специфіку оригіналу, але й не залишає читача перед повністю непрозорою системою культурних знаків. Лексико-семантичний

аналіз підтвердив, що переклад «Маїсових людей» побудований на гнучкому поєднанні очуження, пояснення, узагальнення та контекстуальної адаптації.

ВИСНОВОК

Проведене дослідження дозволило з'ясувати лексико-семантичні особливості передачі етнокультурних реалій в українському перекладі роману М. А. Астуріаса «Маїсові люди» на теоретичному та практичному рівнях. Послідовне виконання поставлених завдань дало змогу визначити природу реалії як перекладознавчого явища, систематизувати способи її відтворення та встановити, як у перекладі А. Марховської змінюються окремі компоненти значення культурно маркованих одиниць.

У першому розділі ми з'ясували, що реалія не обмежується назвою предмета матеріальної культури. До реалій належать також одиниці, пов'язані із суспільним життям, традиціями, міфологією, ритуалами, природним середовищем і духовною культурою народу. Їхня специфіка полягає в поєднанні предметного значення з етнокультурною, асоціативною та конотативною інформацією. Безеквівалентність реалії при цьому має відносний характер: вона виявляється лише під час зіставлення конкретних мов і культур. Відповідно, складність перекладу полягає не тільки у відсутності прямого словникового відповідника, а й у необхідності передати культурне тло, закладене у вихідній одиниці.

Аналіз перекладознавчих класифікацій показав, що реалії можуть передаватися за допомогою транскрипції або транслітерації, калькування, гіперонімічного перейменування, дескриптивної перифрази, комбінованої реномінації, функціонального аналога, субституції, контекстуального перекладу та транспозиції на конотативному рівні. Ці способи відрізняються ступенем збереження форми й семантики оригіналу. Транскрипція підтримує відчуття культурної іншості, але сама собою не розкриває змісту реалії; описовий переклад пояснює денотат, хоча може послаблювати лаконічність та образність; гіперонімічна заміна робить поняття зрозумілим, проте усуває його

етнографічну конкретність. Один спосіб не може однаково вдало відтворити всі реалії.

Ми також визначили, що перекладацьке рішення залежить від типу тексту, його мети, культурної дистанції між автором і читачем, рівня фонових знань адресата, виду реалії та її значення для художнього твору. Проте практичний матеріал уточнив цю теоретичну модель. Найбільше на вибір відповідника впливають контекст, повторюваність одиниці, її сюжетна й символічна вага, а також можливість зрозуміти значення без окремого пояснення. Загальні стратегії очуження та одомашнення задають лише напрям. Конкретне рішення формується всередині тексту.

За результатами емпіричного дослідження ми виявили в романі 55 етнокультурних реалій і згрупували їх за тематичною та семантичною близькістю. До першої групи увійшли реалії маїсової культури та землеробства, до другої — природні, рослинні й зоологічні назви, до третьої — предметно-побутові одиниці, до четвертої — соціально-історичні поняття, до п'ятої — міфологічні, ритуальні та релігійні реалії. Такий поділ виявив певні відмінності між групами. Реалії маїсової культури, соціально-історичні та міфологічні одиниці частіше зберігають культурне маркування, тоді як природні й побутові назви легше піддаються узагальненню або функціональній заміні.

Реалії маїсової культури мають у романі особливу семантичну вагу, оскільки пов'язані не лише з їжею та землеробством, а й із походженням людини, сакральним ставленням до землі та центральним конфліктом твору. Саме тому «tamal», «atol» і «pozole» збережено в перекладі як «тамале», «атоле» та «посоле», а «nixtamalero» передано за допомогою комбінованої реномінації «ранкова зоря — Нікстамалеро». Водночас «totoposte» і «pixtón» отримали спільний відповідник «кукурудзяний корж». Перекладачка зберегла загальне уявлення про страву, але не відтворила відмінності між двома традиційними

виробами. У перекладі «milpa», «goza», «tapiscar» та «elote» також простежуються конкретизація, узагальнення й контекстуальна заміна.

Природні та предметно-побутові реалії А. Марховська переважно відтворює через назву ширшого поняття, опис предмета або його функції. Це робить окремі фрагменти доступнішими для українського читача, але водночас звужує етнокультурний зміст. Показовим є переклад «soral» і «rom», які в окремих контекстах зближуються у спільному відповіднику «копалова смола». Отже, дві різні реалії втрачають семантичне розмежування. Назви предметів побуту також можуть замінюватися словами, що вказують не на сам предмет, а на спосіб його використання.

Іншу тенденцію виявлено під час аналізу соціально-історичних і міфологічних одиниць. Реалії «ladino» та «nahual» передано за допомогою транскрипції, оскільки нейтральний український відповідник не відтворив би повного комплексу їхніх значень. Міфологічні назви «conejos amarillos» і «brujos de las luciérnagas» перекладено кальками «жовті кролики» та «світлякові чаклуни». У цьому разі буквальне відтворення не спрощує образ, а зберігає його незвичність і зв'язок із магічним світом роману. Натомість «montada» та «Cabildo» мають кілька відповідників, які актуалізують військову, адміністративну або владну функцію залежно від ситуації.

Зіставлення реалій оригіналу з українським перекладом показало, що А. Марховська використовує транскрипцію, калькування, описовий переклад, гіперонімічне перейменування, функціональний аналог, комбіновану реномінацію, контекстуальну заміну та конотативну транспозицію. Ці способи рідко функціонують ізольовано. Перекладачка може зберегти іншомовну форму й додати пояснення, поєднати калькування з граматичною адаптацією або компенсувати втрату предметного значення в ширшому контексті. Важливу роль відіграє і глосарій. А. Марховська не укладає його самостійно, а відбирає

частину пояснень із глосарія Астуріаса, залишаючи ті позиції, які допомагають українському читачеві зрозуміти культурно значущі поняття.

Найпомітнішою особливістю перекладу стала варіативність відповідників. Реалії «elote», «roza», «copal», «petate», «convite», «montada», «Cabildo» та інші одиниці перекладено по-різному залежно від їхнього контекстуального значення. Один варіант передає предмет, інший — функцію, ще інший — соціальну роль або оцінний компонент. Такий підхід дозволяє природніше будувати український текст, але іноді послаблює семантичний зв'язок між повторними вживаннями тієї самої одиниці. Сталий відповідник використовується не завжди.

Лексико-семантичний і контекстуальний аналіз дозволили простежити чотири основні напрями передачі семантики реалій, визначені в завданнях роботи. Значення зберігається через транскрипцію та калькування; пояснюється за допомогою дескриптивної перифрази, комбінованої реномінації або глосарія; звужується внаслідок конкретизації, гіперонімічного перейменування чи ототожнення близьких понять; нейтралізується тоді, коли етнокультурна назва поступається загальноновживаному або ситуативному відповіднику. У деяких випадках денотативна втрата компенсується збереженням експресії, образності чи функції вислову. Семантика реалії не зникає повністю, а перерозподіляється між словом, контекстом і паратекстуальним поясненням.

Емпіричні результати підтвердили висловлену у вступі думку про те, що етнокультурні реалії створюють асиметрію між оригіналом і перекладом. Українська мова здебільшого не має одиниць, які одночасно відтворювали б предметне значення гватемальської реалії та всі пов'язані з нею культурні асоціації. Підтвердилося й положення про особливу роль маїсу, землі, природи, ритуалів і міфологічних образів у художній системі роману. Чим важливішою є реалія для цієї системи, тим частіше перекладачка зберігає її іншомовну форму

або образну будову. Другорядні одиниці частіше узагальнюються чи адаптуються.

Таким чином, український переклад «Маїсові люди» не ґрунтується на єдиному способі передачі етнокультурних реалій. А. Марховська поєднує збереження культурної специфіки з контекстуальною адаптацією, добираючи відповідник відповідно до функції одиниці в конкретному фрагменті. Саме контекстуальна варіативність, вибіркове збереження іншомовності та перерозподіл семантичних компонентів становлять основні лексико-семантичні особливості дослідженого перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеєнко Т. Лінгвокультурологічні особливості англійських мовних реалій. Актуальні питання іноземної філології. 2014. № 1. С. 5-9.
2. Бокова П. М. Реалії та проблеми їх перекладу в іспанській мові. Проблеми семантики слова, речення та тексту. 2011. Вип. 26. С. 29-35.
3. Бурдейна О. Р. Етнокультурні маркери в художньому дискурсі. Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Чернівці: Рута, 2006. Вип. 319/320: Германська філологія. С. 176-183.
4. Гончаренко Е. П., Байсара Л. І. Відтворення національно-культурного компоненту у процесі перекладу оповідань Джеймса Джойса (на матеріалі збірки «Дублінці»). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2018. № 37, т. 4. С. 66-71.
5. Жлуктенко Ю. О., Бублик В. Н. Контрастивна лінгвістика: проблеми і перспективи. Мовознавство. 1976. № 4. С. 3-15.
6. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львівському державному університеті, 1989. 215 с.
7. Зорівчак Р. П. Реалія як компонент національно-культурного контексту: перекладознавчий аспект : ООО «Темп», 2006. С. 27-49.
8. Ковганюк С. П. Практика перекладу: з досвіду перекладача. Київ : Дніпро, 1968. 275 с.
9. Кочур Г. Література та переклад: дослідження, рецензії, літературні портрети, інтерв'ю : у 2 т. / упоряд.: А. Кочур, М. Кочур. Київ : Смолоскип, 2008. 1172 с.
10. Ктитарова Н. К., Воронова З. Ю. Теорія перекладу (Вступ до перекладознавства. Загальна теорія перекладу. Лексико-граматичні проблеми перекладу) : навч. посіб. Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2013. 323 с.

11. Курс письмового перекладу. Іспанська мова : навч. посіб. / О. М. Калустова та ін. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2012. 271 с.

12. Петухова О. І., Говорун А. В. Особливості перекладу культурно специфічних елементів з української на англійську мову. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2024. № 68. С. 220-223. DOI: 10.32782/2409-1154.2024.68.46.

13. Погрібна Т. А. Реалії як етнокультурні маркери в художньому тексті та їх переклад. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2016. Вип. 10(2). С. 276-281.

14. Савчин В. Р. Микола Лукаш — подвижник українського художнього перекладу : монографія. Львів : Літопис, 2014. 374 с.

15. Чередниченко О. І. Про мову і переклад: мова в соціокультурному просторі, переклад як міжкультурна комунікація. Київ : Либідь, 2007. 247 с.

16. Яровенко Л. С. Теорія перекладу : метод. посіб. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 88 с.

17. Aixelá J. F. Culture-Specific Items in Translation. Translation, Power, Subversion / eds. R. Álvarez, M. C.-Á. Vidal. Clevedon : Multilingual Matters, 1996. P. 52-78.

18. Borysenko N., Slavova L., Kodubovska O., Matushevskaya N. Culture-Specific Items in the Source and Target Literary Texts: Classification of Translation Strategies. Forum for Linguistic Studies. 2024. Vol. 6, No. 1. P. 1-14. DOI: 10.59400/fls.v6i1.1988.

19. Cómitre Narváez I., Valverde Zambrana J. How to Translate Culture-Bound References: A Case Study of Turespaña's Tourist Promotion Campaign. The Journal of Specialised Translation. 2014. No. 21. P. 71-112.

20. Davies E. E. A Goblin or a Dirty Nose? The Treatment of Culture-Specific References in Translations of the Harry Potter Books. The Translator. 2003. Vol. 9, No. 1. P. 65-100. DOI: 10.1080/13556509.2003.10799146.

21. Fernández Guerra A. Translating Culture: Problems, Strategies and Practical Realities. [sic] — a journal of literature, culture and literary translation. 2012. Vol. 3, No. 1. P. 1-27. DOI: 10.15291/sic/1.3.lt.1.
22. Genette G. Paratexts: Thresholds of Interpretation / trans. J. E. Lewin. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 1997. 427 p.
23. Grit D. De vertaling van realia. Denken over vertalen: tekstboek vertaalwetenschap / eds. T. Naaijken, C. Koster, H. Bloemen, C. Meijer. Nijmegen : Vantilt, 2010. P. 189-196.
24. Hurtado Albir A. Traducción y traductología: introducción a la traductología. Madrid : Cátedra, 2001. 695 p.
25. Knap-Dlouhá P. Het vertalen van realia tussen verschillende culturen. Roczniki Humanistyczne. 2023. Vol. 71, No. 5S. P. 129-139. DOI: 10.18290/rh23715sp-8.
26. Kyrychuk L. Translation Strategies, Methods and Techniques: In Pursuit of Translation Adequacy. Research Trends in Modern Linguistics and Literature. 2018. Vol. 1. P. 64-80. DOI: 10.29038/2617-6696.2018.1.64.80.
27. Molina L., Hurtado Albir A. Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach. Meta. 2002. Vol. 47, No. 4. P. 498-512. DOI: 10.7202/008033ar.
28. Mounin G. Les problèmes théoriques de la traduction. Paris : Gallimard, 1963. 296 p.
29. Newmark P. A Textbook of Translation. New York : Prentice Hall International, 1988. 292 p.
30. Nida E. A. Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. Leiden : E. J. Brill, 1964. 331 p.
31. Nord C. Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis. Amsterdam ; Atlanta : Rodopi, 1991. 250 p.

32. Nord C. Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained. Manchester : St. Jerome Publishing, 1997. 154 p.
33. Ortega A. H. El sacrificio mítico en Hombres de maíz. LL Journal. 2011. Vol. 6, No. 1. URL: <https://lljournal.commons.gc.cuny.edu/2011-1-ortega-texto>
34. Pochepetska T. M., Drabov N. Yu. Methods of Translating Culture-Specific Lexical Items. Закарпатські філологічні студії. 2024. Вип. 36, т. 1. С. 227-233. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2024.36.39.
35. Reiss K. Translation Criticism: The Potentials and Limitations: Categories and Criteria for Translation Quality Assessment / trans. E. F. Rhodes. Manchester : St. Jerome Publishing ; New York : American Bible Society, 2000. 127 p.
36. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / eds. M. Baker, G. Saldanha. 2nd ed. London ; New York : Routledge, 2009. 674 p.
37. Toury G. Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 1995. 311 p.
38. van den End L. G. ¿Cómo se traducen los realia? Traducción anotada de la noticia de prensa «Ébola: Respuestas a las dudas más frecuentes» : bachelor's thesis. Utrecht : Utrecht University, 2015.
39. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London ; New York : Routledge, 1995. 353 p.
40. Vermeer H. J. Skopos and Commission in Translational Action. Readings in Translation Theory / ed. A. Chesterman. Helsinki : Oy Finn Lectura Ab, 1989. P. 173-187.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДЖЕРЕД ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Астуріас М. А. Маїсові люди / пер. з ісп. А. Марховської ; іл. А. Алпатьєвої. Івано-Франківськ : Вавилонська бібліотека, 2025. 320 с.
2. Asturias M. Á. Hombres de maíz / edición digital de Piolin. ePub r1.1. 2013.
URL: <https://clubdelecturaesquipulas.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/06/hombres-de-maiz-miguel-angel-asturias.pdf>
3. Asturias M. Á. Hombres de maíz. Madrid : Alianza Editorial, 2014. 440 p.

Додаток

Таблиця

Реалія та відібрані форми	Зафіксовані варіанти українського перекладу
tamal	тамале
pozole	посоле
totoposte	кукурудзяний коржик
atol	атоле
elote	кукурудза; молоді качани маїсу; (зернятами) елоте
nixtamalero	ранкова зоря - Нікстамалеро
pixtón	кукурудзяний корж
ceiba	сейб
copal <i>blanquísimo el copal; un copal de cojón; bólido de copal; el copal de cojón; un reloj de copal; prensón del copal; La masticación del copal de Chigüichón seguía; un bodoque de copal</i>	копалова смола; копал; білосніжна смола; деревну смолу; копаловий метеор; кавалок смоли; копаловий годинник; жує смолу; кавалок смоли дерева; кавалок копалу
pom	копалова смола
ocote <i>de carbón de los ocotes; de colorado de ocote; trementina de ocote; brasa de ocote</i>	соснові дрова; соснові вуглини; окоте; сосна окоте; сосновий смолоскип; смолоскип; сосновий скипидар; соснові жарини
jocote <i>se repartían bajo jocotales cargados de jocotes verdes como hojas; jocotes marañones de pulpa estropajosa color de sangre; un árbol de jocote; ¡caramba, no todo el tiempo es de jocotes!</i>	мексиканська слива; плоди момбіна; яблука кеш'ю з солом'яним м'якушем кривавого кольору; момбін; Тільки раз живемо, трясця його матері!
jocotear	Дзусь...
ahuizote	прокляття; вроки

Реалія та відібрані форми	Зафіксовані варіанти українського перекладу
izote <i>flor de izote</i>	цвіт ісоте
pachulí	пачулі
huele de noche	пахощі трояндового дерева
zompopo	велетенська мураха; терміт
sanate	гракл
milpa <i>entre/en las milpas; las cañas de la milpa mordiendo las tiernitas; doblar la milpa; milpa tostada; las tostadas milpas; las tierras aradas para la milpa</i>	кукурудзяне поле; в кукурудзі; смак кукурудзяних качанів; вибивати з маїсу зернята; висушений маїс; кукурудза; висушена кукурудза; маїс; кукурудзиння; підготована до засівання маїсу земля
cola de quetzal	папороть
cochemonte	дикий кабан
danta	тапір
tacuatín <i>A lo tacuatín anduvieron sus hijos en el gallinero; una tacuatina; hembra de tacuatín; tacuatincito</i>	опосум; опосумова самиця; самицю; опосумове дитинча; опосумові очі
tepezcuintí (tepezcuintle)	м'ясо паки
petate <i>sombrero de petate; pedazo de petate; toldo de petate; de petate viejo</i>	циновка; солом'яний капелюх; вайла шматок; бриль; солом'яний намет; солома
tecomate <i>el tecomate con aguardiente</i>	пляшка з гарбуза; пляшка; горілка; гарбузова пляшка горілки; гарбузова фляга; гарбузова піала; гарбузова пляшка; фляга води
guacal <i>guacalito</i>	гарбузова посудина; пляшка з гарбуза; піала; гарбузова чаша; чаша; гарбузова миска; гарбузова піала; горілка; фляжка; фляга

Реалія та відібрані форми	Зафіксовані варіанти українського перекладу
batido	какао з запахом підсмаженого кукурудзяного борошна; гарячий шоколад
jícara <i>los cucharones de jícara</i>	черпаки з горлянкового дерева; піала; гарбузова піала; дудка
caites	сандалі
mecapal	налобна пов'язка; голова
suyate	пальмове листя
yagual	підкладка
maicero	сівач; сівач маїсу; кукурудзники
roza <i>me tienen sentenciado para la roza seutima</i>	ділянка землі; багаття; прирекли мене на смерть сьомого року; пожежа
tapiscar	збір врожаю
huatal	чагарник; чагарі; стерня
ladinos	ладино
cacique	ватажок
mediero	половинник
patrón	хазяїн
montada <i>para los de la montada</i>	вершники; кінний загін; ті, хто на коні; кінний патруль; патруль; солдати
Cabildo	селищна рада, комендатура
nahual <i>nahual, ..., significando que tiene un animal que le protege</i>	науаль, тобто тварина, яка її захищає
guácharo	гуахаро; дрімлюга
brujos de las luciérnagas	світлякові чаклуни
conejos amarillos	жовті кролики

Реалія та відібрані форми	Зафіксовані варіанти українського перекладу
piedra de rayo	громова стріла; грозовий камінь; кремінь
agua de averiguar	пророча вода
marimba	маримба
convite <i>el gran convite de la Feria</i>	гостина; бенкет; карнавал; процесія; запрошення
loas	містерії; прославляння
romería <i>la Romería del Segundo Viernes</i>	паломники; прочани
alabados	наспіви

RESUMEN

El presente trabajo de fin de grado se titula «Características léxico-semánticas de la traducción de los realia etnoculturales en la versión ucraniana de la novela *Hombres de maíz* de Miguel Ángel Asturias».

Elegí este tema porque la traducción de los elementos culturales representa uno de los problemas más complejos de la traducción literaria. Los realia nombran objetos y fenómenos propios de una cultura. Por eso, muchas veces no tienen equivalentes completos en otras lenguas. Además, no solo transmiten un significado directo. También expresan tradiciones, creencias, asociaciones culturales y una determinada visión del mundo.

La novela *Hombres de maíz* ofrece un material muy rico para este tipo de investigación. En la obra se unen la realidad social de Guatemala y la mitología maya-quiché. El maíz, la tierra, los animales, las plantas, los rituales y los objetos cotidianos tienen una gran importancia. Estos elementos forman la imagen del mundo indígena presentada por Asturias. Su traducción al ucraniano exige conservar el contenido cultural y, al mismo tiempo, hacer el texto comprensible para el lector.

El objetivo principal del trabajo fue determinar las características léxico-semánticas de la traducción de los realia etnoculturales en la versión ucraniana de la novela, realizada por A. Markhovska. También se analizó cómo la traducción conserva, explica, generaliza, reduce o neutraliza el significado de estas unidades.

Para alcanzar este objetivo, se plantearon varias tareas. Primero, se estudió el concepto de realia en la traductología. Después, se sistematizaron los principales procedimientos de su traducción. También se determinaron los criterios que influyen en la elección de una estrategia. En la parte práctica se identificaron los realia etnoculturales de la novela. Luego, estas unidades se dividieron en grupos temáticos. Finalmente, los ejemplos españoles se compararon con sus equivalentes ucranianos y se determinaron los procedimientos utilizados por la traductora.

El material de la investigación está formado por la novela *Hombres de maíz* y su traducción ucraniana *Maïcovi lyudi*. Para el análisis se seleccionaron 55 realia etnoculturales. Estas unidades están relacionadas con la cultura del maíz y la agricultura, la naturaleza, los animales, la vida cotidiana, la historia, la sociedad, la mitología, la religión y los rituales.

En el trabajo se utilizaron varios métodos. El análisis de fuentes científicas permitió estudiar las principales teorías sobre los realia y su traducción. El método de selección continua se utilizó para encontrar los ejemplos en el texto original. El método comparativo permitió confrontar las unidades españolas con sus traducciones ucranianas. También se aplicaron el análisis léxico-semántico, el análisis contextual y el método descriptivo.

El trabajo consta de una introducción, dos capítulos, conclusiones, una lista de fuentes y un anexo.

El primer capítulo presenta las bases teóricas de la investigación. En él se analizan diferentes definiciones del concepto de realia. Se demuestra que estas unidades no se limitan a los objetos de la cultura material. También pueden expresar fenómenos sociales, históricos, religiosos y mitológicos. Además, contienen información cultural, asociativa y connotativa.

En este capítulo también se estudian los principales procedimientos de traducción. Entre ellos se encuentran la transcripción, el calco, la traducción descriptiva, la generalización, la sustitución contextual, el equivalente funcional, la renombración combinada y la transposición connotativa. Asimismo, se analizan los factores que influyen en la elección de una estrategia. Los más importantes son la finalidad y el tipo del texto, el lector, el contexto, la función de la unidad y su importancia dentro de la obra.

El segundo capítulo contiene el análisis práctico. Los 55 ejemplos se dividen en cinco grupos temáticos. El primer grupo incluye los realia de la cultura del maíz y de

la agricultura. El segundo comprende los nombres naturales, vegetales y zoológicos. El tercero reúne los objetos materiales y cotidianos. El cuarto grupo incluye los realia sociales e históricos. El quinto está formado por las unidades mitológicas, rituales y religiosas.

El análisis demuestra que A. Markhovska no utiliza un solo procedimiento para todos los casos. La traductora combina diferentes soluciones según el contexto. Los realia relacionados con el maíz, la mitología y la historia suelen conservar su carácter extranjero. Para ello se emplean la transcripción, el calco o la explicación. En cambio, los nombres naturales y cotidianos se generalizan o se sustituyen con mayor frecuencia por unidades más comprensibles para el lector ucraniano.

También se estableció que la decisión traductora depende principalmente del contexto, de la frecuencia de la unidad y de su importancia simbólica o narrativa. Otro factor esencial es la posibilidad de comprender el significado sin una explicación adicional. Las estrategias generales de extranjerización y domesticación solo indican la orientación de la traducción. La solución concreta se determina dentro de cada fragmento.

En conclusión, la traducción ucraniana de *Hombres de maíz* combina la conservación de la cultura extranjera con la adaptación pragmática. Los realia que tienen una función conceptual conservan con mayor frecuencia su forma y su carácter cultural. Las unidades secundarias se traducen mediante generalización, explicación o sustitución contextual. De este modo, la traducción mantiene la atmósfera guatemalteca e indígena de la novela, pero sigue siendo comprensible para el lector ucraniano.